

O ROMÂNIE MIGRATOARE

PLECAREA ÎN STRĂINĂTATE A ROMÂNIILOR, ÎNTRE SACRIFICII ȘI BUNĂSTARE

PREFATĂ DE
PROF. UNIV. DR. TRAIAN ROTARIU

POSTFAȚĂ DE
PROF. UNIV. DR. ADRIAN ROŞAN

Cluj-Napoca, 2018

CUPRINS

Prefață de Prof. Univ. Dr. Traian Rotariu	5
Introducere	9
Capitolul 1	
Orientări teoretice privind fenomenul migrației internaționale	13
1.1. Definiții, delimitări conceptuale și transdisciplinaritate în studiul migrației	14
1.2. Nivele de analiză teoretică: micro, mezo și macrosocial.....	19
1.3. Abordări teoretice ale migrației.....	22
1.3.1. Perspective clasice: factorii de respingere și de atracție (push și pull) și modelul gravitațional.....	22
1.3.2. Economia neoclasică: alegerea rațională și capitalul uman	26
1.3.3. Noua economie a migrației	33
1.3.4. Dualismul pieței muncii și sistemele mondiale (teoria dependenței)	36
1.3.5. Capitalul social: rețelele sociale și abordarea instituționalistă	40
1.3.6. Cauzalitatea cumulativă	48
1.3.7. Tranziția mobilității și spațiile sociale transnaționale	50
1.3.8. Abordări psihosociale ale adaptării și integrării: aculturația	52
1.4. O sinteză a perspectivelor.....	58
Capitolul 2	
Studierea fenomenului migratoriu	61
2.1. Modele de analiză a migrației	61
2.1.1. Modelul gravitațional	62
2.1.2. Modelul neoclasic și neoclasic alternativ.....	63
2.1.3. Modele micro-behavioriste: capitalul uman și rețelele de capital social	66

2.1.4. Modelul noii economii a migrației	69
2.1.5. Modelul aculturativ: tipologie, proces și metode de analiză	70
2.2. Aparatul statistic și baze de date	74
2.3. Cercetări și estimări ale migrațiilor Est-Vest în Uniunea Europeană	77
2.3.1. Macro-analize.....	77
2.3.2. Micro-analize	80
2.4. Tendințele migratorii contemporane și adaptarea modelelor la noi contexte.....	84

Capitolul 3

Elemente declanșatoare ale migrației externe din România: evoluții statistice și cercetări naționale în ultimii 25 de ani.....	97
---	-----------

Capitolul 4

O cercetare sociologică privind migrația externă din județul Cluj	131
4.1. Migrația externă la nivel național și județean după integrarea europeană	131
4.2. Motivații și atitudini legate de migrația externă din județul Cluj	136
4.2.1. Obiective, interogații și instrument.....	136
4.2.2. Descrierea eșantionului	140
4.2.3. Analiza rezultatelor	146
4.2.3.1. Ierarhizarea motivelor în decizia de emigrare.....	146
4.2.3.2. Efectul variabilelor sociodemografice asupra ordonării motivelor	150
4.2.3.3. Intenții, forme și modalități de emigrare.....	158
4.3. Concluzii și limite ale cercetării.....	169

Capitolul 5

Migrația externă din județele Cluj și Suceava: studiu de caz comparativ	175
5.1. Strategia metodologică: mixarea metodelor și principiul comparației.....	175

5.2. Evoluția emigrării populației din județele Cluj (regiunea Nord-Vest) și Suceava (regiunea Nord-Est)	
în ultimul deceniu.....	179
5.2.1. Diferențe inter-regionale	179
5.2.2. Comparații inter-județene	184
5.3. Studiu de caz comparativ în două comune:	
A (jud. Cluj) și B (jud. Suceava)	197
5.3.1. Obiective, ipoteze și metodologie	200
5.3.2. Interpretarea rezultatelor	207
5.3.2.1. Elemente socio-demografice și economice	207
5.3.2.2. Compararea comunelor în funcție de statutul migratoriu al gospodăriilor	219
5.3.2.3. Analiza răspunsurilor la interviurile semi-structurate	233
5.4. Ce indică analiza comparativă.....	255
Capitolul 6	
Focus grup cu experți: „Evaluarea evoluțiilor și efectelor demografice, economice și psiho-sociale ale fenomenului emigrației românești”	263
6.1. Cadrul metodologic și desfășurarea discuției de grup....	263
6.2. Sinteza intervențiilor: ce spun specialiștii.....	265
6.3. Concluziile focus-grupului	269
Capitolul 7	
Concluzii finale: cum putem descrie <i>România migratoare</i>	273
Postfață de Prof. Univ. Dr. Adrian Roșan	289
Bibliografie	293
ANEXA 1	
ANCHETA SOCIOLOGICĂ ÎN JUDEȚUL CLUJ	305
ANEXA 2	
Instrumente utilizate în cercetarea de teren comparativ (A și B).....	308

GHID DE INTERVIU SEMI-STRUCTURAT CU MEMBRII GOSPODĂRIILOR CU EXPERIENȚĂ DE MIGRAȚIE - M.....	314
---	------------

ANEXA 3**Focus grup cu experți:**

<i>Evaluarea evoluțiilor și efectelor demografice, economice și psiho-sociale ale fenomenului emigrației românești</i>	315
--	------------

ANEXA 4

Transcrierea discuțiilor focus-grupului	317
--	------------

CAPITOLUL 1

ORIENTĂRI TEORETICE PRIVIND FENOMENUL MIGRAȚIEI INTERNAȚIONALE

Datorită *complexității fenomenului migratoriu*, acesta este tratat din perspective variate: istorice, demografice, culturale, religioase, politice, ideologice, sociologice, psihologice, antropologice, medicale, economice, etc., vizând implicațiile sale în funcționarea grupurilor migrante și a societății în ansamblul ei. Evident, este de neocolit analiza proceselor sociale adiacente migrației. Ele sunt rezultatul transformărilor de pe piața muncii (cauze și efecte economice) care însotesc imigrația, dar și a celor demografice (dinamica populației, spor natural, sold migratoriu etc.), sociale (nivel de trai, stil de viață, familie, gospodărie) și culturale (strategii de adaptare, marginalizare – integrare, aculturație etc.). În multe țări vest-europene, neglijarea efectelor socio-culturale a dus la adâncirea contradicțiilor dintre categoria socială apărută mai ales după cel de-al doilea război mondial, cea a imigrantilor, și interesele capitaliste ale țărilor de destinație, respectiv ale angajaților autohtoni. Acesta este primul efect al fluxurilor migratoare, aflate în creștere din Europa ultimilor ani (Faist, 2000).

Demografia este cea care stă la baza cercetării cu profil sociologic privind migrația. În sens larg, apar două componente majore ale procesului migratoriu: *teritorială* (aspect studiat cantitativ în special de demografi, dar se regăsește și în alte abordări teoretice, pe linia altor arii disciplinare: economice, politice - prin urmare și în cele juridice - și *psiho-socială* (care, depășind de multe decenii simplele aspecte legate de profesie, muncă și viață socială/socializare, teoretizează și studiază o serie de elemente ale sferei individuale cum ar fi valorile, opțiunile, atitudinile, interacțiuni și mecanisme complexe privind încrederea, solidaritatea, interesele, motivațiile etc., dar și profesionale, implicând în aceeași măsură sisteme și opțiuni valorice, interacțiuni și raporturi de interes, etc.).

Mondializarea contextului socio-economic a dat naștere unor viziuni și teorii raționaliste privind migrația, aşa-numitele „modele

econometrice de tip costuri – beneficii” (Rotariu și Mezei, 1999, p. 10). Pe această linie, din ce în ce mai multe studii sunt alocate astăzi mișcărilor de populație în spațiul internațional, aceste genuri de modele implicând tipologii și patternuri ale migrațiilor internaționale (Sandu, 2010). În analize, de cele mai multe ori se iau în considerare teoriile clasice asupra migrației, ele fiind ajustate și completate pentru a susține situațiile concrete pe care le creează evoluțiile lumii contemporane (transformările semnificative și rapide din ultima jumătate de secol au adus după ele noi forme de migrație, motivații multiple și de multe ori ambivalente, cauze și efecte ale fluxurilor și direcțiilor migratorii, inclusiv în sensuri circulare).

1.1. Definiții, delimitări conceptuale și transdisciplinaritate în studiul migrației

Din multitudinea de **definiții ale migrației**, am selectat câteva mai relevante în ceea ce privește perspectivele majore în care este încadrat fenomenul:

O definiție generală a *migrației din perspectivă sociologică*, care include în mod firesc factorii economici, sociali și culturali implicați în acest fenomen, este oferită de A. G. Johnson (2007), care consideră migrația ca fiind „deplasarea fizică a oamenilor înăuntrul sistemelor sociale și între ele” (p. 215). Această deplasare exercită o influență puternică asupra compoziției sociale a populației, transformând relațiile rasiale, etnice și de clasă, afectând economia pozitiv sau negativ, și fiind în același timp o sursă importantă de creștere numerică a populației urbane (Johnson, 2007, pp. 215-216).

O încadrare clasică a fenomenului *migrației* văzut, în sens larg, *ca proces mobilitate a populației* este realizată de sociologul J. Szczepanski, care definește mobilitatea socială prin „seria de fenomene constând în deplasarea indivizilor sau a grupurilor dintr-un loc în altul în spațiul social” (Szczepanski, 1972, p. 402).

Din perspectivă psihosocială, sunt relevante astăzi viziunile care încadrează migrația în sfera *strategiilor de viață*, sintagmă care acoperă „o perspectivă a raportului durabil dintre scopuri asumate și mijloace... structuri raționale de acțiune, relativ durabile la nivelul agentului care le adoptă” (Sandu, 2000, p. 6), dar pot reprezenta și rezultatul unor și

strategii de opunere „în fața schimbărilor și de abandon a unei societăți în care nu-și găsesc locul pe care și l-ar dori” (Voicu, 2004b, p. 2).

O clasificare generală este cea a formelor principale ale migrației, în funcție de granițe: *migrație externă* (emigratie/imigratie) temporară și definitivă, respectiv *migrație internă*. *Emigratia* este procesul de părăsire a țării de origine, având loc înaintea celui al imigrării. *Imigratia* reprezintă procesul prin care o persoană intră și se stabilește ca rezident permanent într-o altă țară.

Migrația internațională desemnează procesul mobilității geografice a populației, începând cu părăsirea țării proprii (donatoare), și terminând cu intrarea în cea de destinație (receptoare). Migrația internațională are loc atunci când indivizii se mută voluntar (imigranți) sau involuntar (refugiați) dintr-o țară în alta, stabilindu-se permanent sau temporar (sezonieri) într-un alt stat.

Tipologia în funcție de regulamentele interne și internaționale privind mișcarea populației împarte migrația în *legală* sau *ilegală*. La această clasificare, J. Weinstein și V. Pillai (2001) adaugă aici și *migrația forțată*, cea care are loc atunci când persoana (persoanele) își părăsește țara de origine împotriva voinței acesteia (sclavie) sau când plecarea este generată de factori externi (dezastre naturale sau războiuri civile).

Distincția între migrația internă și externă este esențială, deoarece acestea au loc din motive diferite. Datorită barierelor structurale, este mult mai probabil ca potențialul emigrant să întâmpine dificultăți mai mari comparativ cu migrantul intern, deoarece migrația internațională implică mai multe proceduri administrative, costuri mai mari, mai multe probleme cu obținerea unei slujbe, cu accesarea unor servicii de la statul gazdă, cu învățarea unei limbi noi etc. În consecință, motivațiile din spatele migrației internaționale sunt de regulă mult mai puternice, iar decizile mai calculate decât cele implicate de migrația internă (Weeks, 1999). În societatea receptoare, pot apărea: discriminarea, lipsa cunoașterii drepturilor și datoriilor străinilor, problemele administrative, angajarea ilegală a străinilor. Nefiind un fenomen bun sau rău în sine, migrația este o acțiune umană naturală, ale cărei consecințe trebuie atent analizate pe termen scurt, mediu și lung (Brettell și Hollifield, 2004).

Migrația externă din România este un fenomen demografic vizibil mai ales după schimbările din decembrie 1989. Perioada de tranziție a incorporat fenomene critice pentru societatea românească, mai ales de ordin economic, dar și de ordin politic (transformări sinuoase și

problematică în multe domenii, inclusiv de ordin internațional). Alături de creșterea șomajului, mai ales în mediul urban, scăderea progresivă a nivelului de trai a multor categorii sociale, procesele de retrocedare a terenurilor au sporit necesitatea unor strategii de adaptare la perioada de tranziție, mai ales a celor care s-au lovit de lipsa suportului social în acești ani de criză perpetuă (numiți și victime sau perdanți ai tranziției). și *mișcarea internă* a populației de la noi a avut o amplitudine deosebită, în perioada de tranziție post-comunistă. Înainte de 1989, locuitorii din mediul rural care doreau rezidență permanentă în orașele mari o obțineau cu greu, datorită sistemului de control al populației extrem de strict exercitat de stat. Schimbarea contextului politic a condus la relaxarea legată de mobilitatea rural-urban, mulți săteni obținând extrem de ușor rezidență permanentă în orașe (Sandu et al., 2004, p. 23), ceea ce în bună măsură s-a și întâmplat în primul deceniu postdecembrist. Există însă și o tendință inversă, deși încă slabă, de revenire a pensionarilor din orașe spre mediile rurale, aşa cum arată și T. Rotariu (2009), dar și unor familii tinere, atrase de facilitățile pe care le oferă unele regiuni rurale.

Studiile realizate în România vizează în special *emigrația temporară* (apărută după decembrie 1989) și *migrația internă* (în special de la sate către orașe mari). În acest sens, menționăm câteva studii relevante: Anghel și Horváth, 2009; Campbell, Săvulescu-Voudouri și Bîrsan, 2007; Diminescu, 2003; Horváth, 2007, 2009, 2012; Rotariu, 2009; Rotariu și Mezei, 1999; Sandu, 2005, 2006, 2007, 2010; Sandu et al., 2004; Ulrich et al., 2011.

O abordare integrată a cercetării fenomenului migrației ar trebui să asimileze puncte de vedere exprimate de oameni de știință cu pregătire diferită (sociologi, demografi, geografi, economiști, juriști, politologii, antropologi). Frecvent însă, aceste abordări sunt impermeabile unele altora, omițându-se din păcate elemente importante care ar putea oferi o imagine solidă și eficientiza intervențiile din sfera juridică, economică, socială etc., legate de acest fenomen.

Elementul central în orice teorie despre migrație este *accentul disciplinar*. Aceasta este dependent de *factorii* care determină migrația, punând în evidență numeroase elemente a căror importanță este considerată determinantă în funcție de perspectiva de abordare a fenomenului. De regulă, sunt evidențiați factorii demografici, sociali, politici, culturali, economici și geografici (Brettell și Hollifield, 2004). Remarcăm pentru început că toți acești factori sunt de ordin *structural*. Pe

când teoretizările care au în centru *dimensiunea individuală* pornesc de la ideea că fiecare imigrant este o ființă rațională care evaluatează destinațiile disponibile și selectează combinația optimă, calculând avantajele și dezavantajele (salariu, securitate socială, costuri etc.), iar cele care pun accent pe *dimensiunea familiei/gospodăriei (household)* sunt rezultatul acelorași analize pentru întreaga familie, concentrarea pe *dimensiunea structurală* vede alegerile indivizilor ca fiind strâns dependente de presiunea forțelor economice, sociale, politice (premisă care a dat naștere teoriei dualismului pieței și teoriei sistemelor mondiale) (Bijak, 2006; Faist, 2000).

În funcție de *etapa de dezvoltare*, explicațiile despre fenomenul migrației urmăresc traseul migratoriu: inițiere, menținere și stabilire a procesului migratoriu (vezi tabelul 1). Avem astfel trei mari categorii de teorii: cele care explică declanșarea procesului migraționist; teorii care analizează menținerea fenomenului; teorii care explică migrația ca proces care se redefineste în mod continuu (Bijak, 2006, p. 29).

Tabel 1. Tipologia teoriilor migraționiste în funcție de etapa de dezvoltare

Inițierea migrației	Menținerea migrației	Migrația ca proces susținut
Teoria factorilor push și pull	Teoria rețelelor sociale	Teoria neoclasică (nivel macro) Teoria tranziției mobilității
Teoria modelului gravitațional	Teoria neoclasică (nivel micro)	Teoria instituțională Teoria cauzalității cumulative Teoria sistemelor de migrație
Teoria nouă economie a migrației Teoria dualismului pieței Teoria sistemelor mondiale		Teoria migrației transnaționale

Sursa: prelucrare și sinteză după Massey et al., 1998 (pp. 14-17) și Zlotnik, 1987 (p. 9)

Deși nu există o teorie unificatoare care să explice apariția și dezvoltarea migrației internaționale, sunt notabile încercări de integrare a unor abordări venite dinspre discipline diferite (Brettell și Hollifield, 2004). Acestea tind să încorporeze perspective, niveluri de analiză și ipoteze, cea mai cunoscută dintre ele fiind teoria sistemelor. O evoluție a teoriilor